

WERINON

UITGAVE VAN DE

HISTORISCHE KRING • NEDERHORST DEN BERG

AUGUSTUS 2004 • NR 54

Historische Kring Nederhorst den Berg

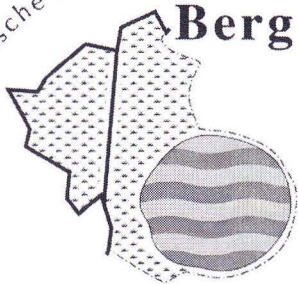
Bestuur	Voorzitter	J.E. Jansen, Dammerweg 15E 1394 GJ NdB, tel. 0294-254152
	Vice-voorzitter	H.J. Veldhuisen, J. van Ruysdaelstraat 1 1394 GH NdB, tel. 0294-253231
	Secretaris	A.M.E. Baar, Torenweg 9 1394 BE NdB, tel. 0294-251804
	Penningmeester	C. Schoordijk - Snoek, Vincent van Goghstraat 6 1394 BE NdB, tel. 0294-253119
	Ledenadministratie	M. Overmars, Turfstekerslaan 4 1394 KZ NdB, tel. 0294-254643
	Leden	J.F.A. Baar, Kerkstraat 6 1394 CX NdB, tel. 0294-254309 R.J. Verkaik, Pieter de Hooghlaan 24 1394 GK NdB, tel. 0294-254317
	Redactie	G.J.M. Baar, Zoddeland 26 1394 KR NdB, tel. 0294-254368 T. Griffioen, Kuijerpap 6 1394 DA NdB, tel. 0294-254106 J.F.A. Baar, Kerkstraat 6 1394 CX NdB, tel. 0294-254309
	Computerassistentie	Theo van der Zee, Voorstraat 25 1394 CT NdB, tel. 0294-254515
	Digitale bewerkingen	A. van der Velden, Jan Steenhof 39 1394 GA NdB, 0294-252018
	Ontwerp omslag	Piet Griffioen
	Lidmaatschap	€ 12,50 per jaar Bankreknr. 32.82.24.138 RABOBANK Nederhorst den Berg
	Informatie en documentatie	Donderdagavond van 19.30 tot 21.30 uur in het Sociaal Cultureel Centrum 'SPOT', Blijklaan 1, Nederhorst den Berg
	E – mail	hkndb@hetnet.nl
	Internetadres	www.historischekring.nl

ISSN 1389-319X

Niets uit deze uitgave mag, op welke manier dan ook, verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden zonder schriftelijke toestemming van het bestuur.

Nederhorst den Berg

Historische Kring

augustus 2004, nummer 54

jaargang 14

opgericht januari 1988

Inhoud

Mededelingen en Berichten		2
Van de kaart	<i>Ruud Verkaik</i>	10
Boek-en-Berg	<i>Jan Baar</i>	11
De volkstelling van 1829 (2)	<i>Jan Baar</i>	15
Een schilderachtig plekje	<i>Marieke Verheul</i>	25
Waverveen... Waterloo... Waterwegen...	<i>Gerard Baar</i>	33

Foto omslag

Dammerweg 3, Café-billard Bak (rond 1900).
Collectie HKNdB.

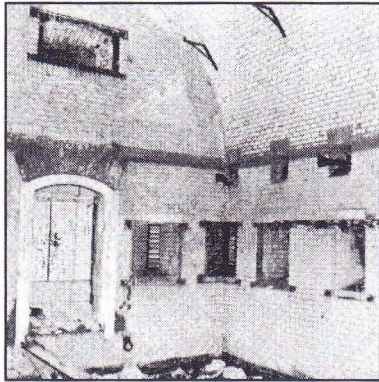
MEDEDELINGEN EN BERICHTEN

PROGRAMMA 2004

- **11 september 2004:** Open Monumentendag met het thema 'Merck toch hoe sterck'.

In de gemeente Wijdemeren zijn de drie forten op die dag geopend. Fort Spion in Loosdrecht (nabij Loenen), Fort Kijkuit onder Kortenhoef aan de Gabriëlweg en Fort Hinderdam aan de Hinderdam op de grens van Holland en Utrecht. Vanwege de moeilijke bereikbaarheid en de kwetsbaarheid –het forteiland is alleen per boot bereikbaar en valt onder Natuurmonumenten– zijn de toegangsmogelijkheden beperkt. Er zal een gelegenheid geboden worden zich op te geven voor deelname. In de lokale en regionale pers zult u daar meer over kunnen lezen.

Het fort is niet toegankelijk voor minder validen en overigens nog steeds moeizaam te 'veroveren': er is geen echte aanlegsteiger en er zijn geen gebaande paden.

Interieur van het bomvrije wachthuis van het fort Hinderdam.

(Uit: De Hollandse Waterlinie, red. Hans Brand en Jan Brand, 1986).

Op de Open Monumentendag zal er ook een fietsroute langs de forten van Wijdemeren te verkrijgen zijn.

September is overigens ook de Fortennaand. Haast alle forten zijn in deze periode gedurende enige dagen te bezichtigen, meestal met een rondleiding.

- **22 oktober 2004:** Dialezing 'De Nieuwe Hollandse Waterlinie' door C.G. Scheltema.

ARCHIEF- EN WERKRUIMTE HKNdB

Elke donderdagavond kunt u bij Historische Kring Nederhorst den Berg terecht voor informatie, van 19.30 – 21.30 uur in het Sociaal Cultureel Centrum 'SPOT', Blijklaan 1 (het voormalige postkantoor bij sporthal 'De Blijk').

WIE WEET WIE

Enkele jaren geleden kreeg de HKNdB een fotoserie van de familie Tamming. De foto's waren genomen bij de opening van de Van Harinxma thoe Slootenkleuterschool aan de Vreelandseweg in Overmeer. De receptie na het officiële gedeelte vond plaats in het café van Rutgers aan de Vreelandseweg, aan de Vecht (tegenover de Esdoornlaan).

Dit is één van die foto's. U begrijpt het al: 'Wie o wie' zijn de personen op deze foto.

Wie de hele fotoserie wil zien, kan contact opnemen met **Ruud Verkaik**, 0294-254317.

De foto van de vorige keer in Werinon nr. 52 - de molen op het Ankeveensepad met brandschade - leverde alleen een reactie over het bouwjaar van de molen op. Jammer!

SCHENKINGEN

- Documenten – Thimo Veenman
- Folder verkiezingen GR 1982 – J. Goudberg
- Gedenkpenning overdracht Vecht door het Rijk aan Hoogheemraadschap AGV 31 okt. 1996 – J. Goudberg
- 15 foto's Expositie 100 Jaar IJscub Nederhorst den Berg – Ans Baar
- Dagboek Administratiekantoor A. van den Assem, Hofstede Rundervreugd – B. Portengen
- Groepsfoto R.K. notabelen, ca 1925 – Jan Schoordijk
- Foto's slooppanden Nederhorst den Berg – Jan Baar
- Foto's Hinderdam Jachtwerf Bos – Jan Baar
- Bidprentjes – W.J. Fecken, Kortenhoef

Van de gemeente Wijdemerem:

- Toga van de Ambtenaar van de Burgerlijke Stand van de Gemeente Nederhorst den Berg
- Ambtsketen van de burgemeester van Nederhorst den Berg, in gebruik tot 1993
- “Winterlandschap van Kasteel Nederhorst. Foto naar tekening van Roeland Roghman , 1647, geschilderd door J.F. Pieters (in lijst)
- Foto Gemeentehuis NdB, Voorstraat 4 (in lijst)
- Twee schoolplaten “Petersburg” (in lijst)
- Certificaat bij het Gemeentewapen van NdB, met beschrijving, 24 maart 1941 (in lijst)
- Handgeknoopt kledingstuk met het wapen van NdB, 1984, met ophangroede
- Foto statieportret Koningin Juliana, 1948 (in lijst)
- Foto statieportret Koningin Beatrix en Prins Claus, 1980 (in wissellijst)
- Foto statieportret Wilhelmina, Koningin der Nederlanden (in lijst)
- Foto Koningin Juliana, kleur (in lijst)
- Foto burgemeester G. Graaf Schimmelpenninck, met ambtsketen, ca. 1925 (in lijst)
- Foto Raadhuis van Nederhorst den Berg 16-2-37 / 15-9-53 (in lijst)
- Drie satellietopnamen, 1989 (in wissellijst)
- Kaartspel AMV Crescendo (in lijst)
- De Brug “Eeuwwijzer”, 17 december 1999 (in wissellijst)
- Kaart van Nederland “Eerste Nederlandsche Verzekering Maatschappij” ’s-Gravenhage (in lijst)

- Foto van schilderij, “De ondertekening”, Anker 1887, (in lijst)
- Luchtfoto NdB ca. 1978, zwart/wit (3x)
- Luchtfoto NdB, Achteraanzicht Centrum met Horn- en Kuijerpolder en Blijkpolder, 1980
- Luchtfoto NdB, Spiegel- en Blijkpolder met zandzuiger, ca. 1975
- Prent P.J. Lutgers “Het Slot Nederhorst” (in lijst)
- Prent “Godardus van Reede” (in lijst)
- Prent “De Steenhouwer”, met vers (in lijst)
- Prent “Ridderhofstad Nederhorst” (in lijst)
- Prent Ch. J. Visser “d’Bergh of Nederhorst”, 1630 (in lijst)
- Prent P.J. Lutgers “Nederhorst den Berg aan de rivier de Vecht” (in lijst)
- Oorkonde b.g.v. 75-jarig jubileum van Ambachtsvrouw C.J.A. Warin, 1900 (in lijst)
- Foto Kasteelplein en koetshuis (in lijst)
- Tafel van eigenaren en bewoners van kasteel Nederhorst (in lijst)
- Tekening N.H. kerk/J.B. Plein (in lijst)
- Collage tekeningen NdB van G. Swaenepoel: kasteel, molen, R.K.-kerk, gemeentehuis, gemeentewapen, met echtheidscertificaat (in lijst)

LITERATUUR

De gemeente Loenen.

Tussen Vecht en Eem. Tijdschrift voor Regionale geschiedenis. Mei 2004.

De historie van Klein Muiden. Een stukje Muiden in Nigtevecht, tot 1819.

Villa Amuda, jrg. 15/64.

Een uithoek in het land der Friezen. Friezen, Franken en Saksen.

Villa Amuda, jrg. 16/65.

Julliette Jonker-Duynstee – Honderdtien jaar Zwaanwijk.

In: Vechtkroniek Historische Kring Gemeente Loenen, nr. 20.

Henk Michielse e.a. – Lokale geschiedenis tussen lering & vermaak.

TVE Cahier 1.

A.A. Manten – Vrouwengeschiedenis. Onderzoek in Breukelen.

Erfgoedblad van Utrecht 2, zomer 2004.

Fred Vogelzang – Als de molenaar schept en de bakker nept.

Erfgoedblad van Utrecht 2, zomer 2004.

Jaap Groeneveld – Hoofdwegen in en rond Eemnes door de eeuwen heen.

TVE, december 2004.

EXPOSITIES

Grofgeschut. Menno van Coehoorn 1671-1704:

Vestingmuseum Naarden.

Poldermuseum – Noorden, Simon van Capelweg, Noorden.

Bonifatius 754-2004:

Dokkum, Admiraliteitsmuseum.

Natuursteen – Steengoed:

Geologisch Museum Hofland, Laren.

De Hollandse Porseleinroute:

Loosdrecht, Kasteel Museum Sypesteyn, t/m 30 september.

Weesp, Gemeentemuseum, t/m 12 september.

Amstelveen, Expositiecentrum Aemstelle, t/m 5 september.

ZOMEREXCURSIE NAAR FORT RIJNAUWEN

Op zaterdag 5 juni verzamelden zich 26 mensen op de parkeerplaats tegenover de R.K. kerk. Met eigen vervoer reden we naar het theehuis Rijnauwen bij Bunnik en daarna werden we bij het toegangshek naar het fort door onze gids verwelkomd. Toen het hek ontsloten was kwamen we op een heel mooi landgoed met glooiende velden en veel oude bomen. De gids vertelde, dat dit terrein altijd afgesloten is geweest en er nooit dieren gegraasd hebben; daardoor heeft het nu een bijzondere vegetatie, waar biologen erg enthousiast over zijn. Er komen recën, eekhoorns, salamanders en ringslangen voor. Vrij zeldzame vogels als torenvalken en uilen vinden hier een veilige broedplaats en er overwinteren grote aantallen vleermuizen, één langslaper troffen we nog aan in een spleet van een muur. In de oorlog werden op dit afgesloten fortterrein veel Nederlandse en Belgische verzetsstrijders gefusilleerd. Het juiste aantal is men nooit te weten gekomen. Er staat een mooi, eenvoudig verzetsmonument en een grote klok in een klokkenstoel, afkomstig uit een afgebroken Utrechtse kerk. Op 4 mei komen veel mensen uit Bunnik hier naar toe voor de Dodenherdenking.

Het fort Rijnauwen is het grootste fort van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Het is gebouwd in 1868-1871 als onderdeel van de vooruitgeschoven fortelinie rond Utrecht, die mede op initiatief van Koning Willem I is gebouwd. In 1914-1918 en in 1939-1940 is de linie in staat van paraatheid gebracht.

We begonnen in het Kruithuis, waar we een diaserie over de Waterlinie te zien kregen. Onze gids was van mening, dat mede door deze verdedigingslinie Nederland in de Eerste Wereldoorlog neutraal had

kunnen blijven. Door de opkomst van de vliegtuigen en het inzetten van parachutisten verloren de forten hun functie.

De rondleiding door het fort liet zien, dat het nog in zeer goede staat is, mede dankzij een groot aantal zeer actieve vrijwilligers.

In het manschappenverblijf werden we onthaald op koffie met iets. Daar waren we ook echt wel aan toe.

Reduit van het fort bij Rijnauwen.

(Uit: De Hollandse Waterlinie, red. Hans Brand en Jan Brand, 1986).

De rondleiding werd besloten in het Reduit, de wijkplaats waarbinnen de manschappen zich konden terugtrekken bij een belegering en waarvan alle toegangswegen met het geschut bereikt konden worden. Het is allemaal heel knap uitgedacht in die tijd. Boven het Reduit is een tympaan met beeldhouwwerk, waarin twee leeuwen, vaandels, een trom en een wapenschild met de letter 'W' van koning Willem III te zien zijn. Binnenin was nog een prachtige gietijzeren trap bewaard gebleven.

Hier eindigde de rondleiding. Het was een leerzame én gezellige excursie.

Met dank aan de Historische Kring Nederhorst den Berg!

Anneke van der Werff

STICHTING OMGEVINGSEDUCTIE GOOI, VECHT EN EEMSTREEK : 10 JAAR

In oktober 2004 viert de Stichting haar tienjarig bestaan. In die periode heeft de Stichting veel gedaan om de belangstelling voor de omgeving, met name op historisch gebied, te stimuleren en de kennis er over te bevorderen onder leerlingen van het voortgezet onderwijs in de regio. Door middel van publicaties, lesbrieven, onderzoeksprogramma's, enz. kunnen de leerlingen veel aan de weet komen. Ook de Historische Kring Nederhorst den Berg wordt regelmatig door leergierige scholieren benaderd in het kader van een lesopdracht. In die tien jaar heeft de Stichting haar waarde duidelijk bewezen. Het tijdschrift 'Tussen Vecht en Eem' zal een speciale uitgave wijden aan het werk van de St. OGVE.

Zeer recent is door de Stichting een informatiepakket betreffende de Horstermeer ontwikkeld. Op de website 'ZAPPEN IN JE BUURT', (www.zappen.kennisnet.nl), komen de leerlingen door middel van informatie en werkopdrachten veel te weten over heden, verleden en toekomst van de Horstermeer en Nederhorst den Berg. Zo komen aan de orde: kaarten, waterbeheer, kwelprobleem, bemalingskosten, toekomstplannen, natuurmonumenten. Voor vragen worden de leerlingen o.a. verwezen naar de HKNDb.

Een zeer waardevolle informatieaanwinst over Nederhorst den Berg en de 'Polder', dankzij de St. OGVE.

OUDE WEGEN TUSSEN VECHT EN EEM

De Stichting Tussen Vecht en Eem gaat starten met een meerjarig samenwerkingsproject met het doel oude wegen te inventariseren. Door 't Gooi en omstreken lopen nog allerlei oude wegen of resten daarvan, soms nog maar nauwelijks te herkennen. Er gaat vaak veel geschiedenis achter schuil. Uiteindelijk doel zal zijn om alle wegen en voetpaden van voor 1850 in kaart te brengen en historische gegevens te verzamelen over ontstaan, gebruik, ontwikkeling en verval. Er zullen kaarten moeten worden bestudeerd, er zal literatuur onderzocht moeten worden en er zal archiefwerk gedaan worden.

Naast een aantal mensen met enige deskundigheid zullen er belangstellende leden van Historische Kringen ingeschakeld moeten worden. Eerste vereisten zijn belangstelling en motivatie, deskundigheid ontwikkelt zich dan vanzelf.

Doel is over een paar jaar een overzicht te hebben van de interlokale verbindingen vanaf de middeleeuwen tot ca. 1850. Daarnaast kunnen de geschiedenis en kwesties als behoud aan de orde komen.

Geïnteresseerd????

Donderdag 16 september 2004 is een eerste bijeenkomst gepland bij de Historische Kring in Bussum, Huizerweg 54, *aanvang 20.00 uur.*

Laat het ons weten als u als vertegenwoordiger van de Historische Kring Nederhorst den Berg aan dit project wilt deelnemen.

*Project Oude Wegen. J. Groeneveld, Zilverschoon 37,
Eemnes – 035-5381609.*

Tussen Vecht en Eem: <http://www.tussenvechteneem.nl>

Jan Baar, Kerkstraat 6, NdB – 035-254309.

HISTORISCHE WANDEL- EN FIETSROUTES

Al enige tijd is de werkgroep van Tussen Vecht en Eem '*Historische wandel- en fietsroutes*' bezig met het inventariseren en bekijken van de beschikbare routes. In het gebied van TVE zijn vele routes uitgezet door meerdere organisaties. De werkgroep wil pogen door een combinatie van tekst en kaart een compleet overzicht van de mogelijkheden om te wandelen of te fietsen in historische context te maken. Het zal dan mogelijk zijn zelf een historische route samen te stellen. Ook zal een lijst van alle bestaande routes niet ontbreken.

De HKNDb heeft de werkgroep al de nodige informatie verschaft.

Het zou mooi zijn als ook een vertegenwoordiger van onze Historische Kring daadwerkelijke medewerking aan de werkgroep zou kunnen geven. Voor een geïnteresseerde wandelaar en/of fietser een uitgelezen kans!

Belangstelling????

Informeer bij:

Werkgroep Wandel- en Fietsgids, t.a.v. Mevr. Van Eijle, Geuzenweg 284,
1221 CB Hilversum - telef. 035-5882835.

Jan Baar, Kerkstraat 6, Nederhorst den Berg - telef. 0294-254309.

KOPIJ INLEVEREN

Kopij met bijbehorende foto's, documenten etc., voor het volgend nummer van Werinon graag **vóór 16 oktober 2004** inleveren bij de redactie.

VAN DE KAART (foto op de omslag)

Ruud Verkaik

Dammerweg 3. Café-Billard Bak.

Dit beeld is een afdruk van een glasplaatnegatief, die ons werd toegezonden door een kleinzoon van Gijbertus Bak, de heer G. Aleven, Amersfoort.

De dames poseren aan de zijkant van een prachtig pand, met mooi metselwerk boven de schuiframen. Rechtsonder aan die kant, aan het Ankeveensepad, is nog een kelderraam te zien. De schoorsteen (waarachter de torenspits van de Rooms Katholieke kerk te zien is) en het rijke overstek maken het pand tot een sierlijk geheel. Opvallend zijn verder de drie deuren, waarschijnlijk gaf één deur toegang tot het woongedeelte en waren de andere twee voor het café en voor de biljartkamer.

Een soortgelijk bouwwerk staat even verderop aan de Dammerweg 14 naast de brandweergarage, echter zonder daklijsten. De eerste steen van Dammerweg 14 werd gelegd op 5-8-1899 door Chr. Bruins v.d. M..

Wanneer het café gebouwd is, is niet bekend, maar het kan heel goed omstreeks diezelfde tijd zijn geweest. Erg lang heeft dit pand dan in ieder geval het dorp niet gesierd.

Het zal er binnen vaak knus en gezellig zijn geweest bij de haard. Er zijn ongetwijfeld vele vergaderingen, feesten en bijeenkomsten gehouden.

Op 7 juni 1939 legde Henk van der Voorn op deze plek de eerste steen voor een nieuw Hotel-Café, dat waarschijnlijk beter aan de eisen van die tijd kon voldoen. Er komt een toneel in en er is meer ruimte voor feesten en bruiloften. Ook nam na de oorlog het verenigingsleven een grote vlucht.

In 1957 neemt de familie Thomas van der Meer uit Eemnes de zaak over en wordt de

zaak uitgebreid met snackbar 'Rielon'. Van der Meer blijft vijftien jaar uitbater van het bedrijf.

In 1972 neemt de heer Slootmans het roer in handen. De snackbar gaat dicht en er komt een restaurant naast, de grote zaal. Ook krijgt de zaak de naam 'Het Wapen van Nederhorst'.

Na een volgende overname wordt de naam veranderd in "'t Spieghelhuis", en tot op heden draagt het die naam nog steeds.

BOEK-EN-BERG

Jan Baar

A.C. Baantjer: *De Cock en moord in beeld* (1990).

Udo J. Buys: *Alfabetisch Pierewaaien in eigen land* (z.j., ca. 1980).

Rechercheur De Cock raakt betrokken bij een smerig zaakje: illegale giflozingen. De klokkenluider verdwijnt plotseling, een belangrijke getuige van het chemisch bedrijf wordt vermoord en een zestienjarig meisje uit Vreeland wordt op haar bromfiets door de misdadigers aangereden en in de Vecht gegooid, terwijl ze nog leeft. Van deze gruweldaad wordt een foto gemaakt en daardoor "*De Cock en moord in beeld*".

De misdrijven en intriges brengen De Cock en zijn rechterhand Vledder in de Vechtstreek en in Nederhorst den Berg. Het landschap bekoort 'de grijze speurder' en meerdere malen uit hij zijn bewondering: "*Voorbij Weesp gaf hij Vledder de aanwijzing om over de brug rechtsaf de Dammerweg langs de Vecht te volgen... een vrij smal klinkerpad omzoomd door bomen. Aan de andere zijde van het water lagen woonboten en links was de 'Bierhut', een klein café. De weg slingerde zich naar Nederhorst den Berg.*"

BAANTJER

De Cock en moord in beeld

Fontein

Sluis 't Hemeltje: 'De Cock en moord in beeld'.

Links lag hotel-bar-restaurant 'Het Wapen van Nederhorst' en rechts, tussen het prille groen, schemerde het fraaie kasteeltje 'Nederhorst'.... Nadat ze de lange lintbebouwing van Nederhorst den Berg achter zich hadden gelaten, volgden ze de provinciale weg naar Vreeland. Bij sluis en brug 't Hemeltje' maakte de weg een scherpe bocht.... Dit is Holland op zijn mooist." Assistent Vledder vindt het maar niks, de weg is hem te bochtig en te kronkelig, hij neemt liever de A2; *'Het landschappelijk schoon was kennelijk niet aan hem besteed'*. Later neemt De Cock de route weer, zonder Vledder deze keer. *'Het water stond hoog. De vele regen van de laatste dagen had de rivier bijna buiten zijn oevers gebracht.... Nederhorst den Berg maakte een trieste, bijna verlaten indruk'*. De 'oude rechercheur' stapt 'Het Wapen' binnen en gaat bij het raam zitten. *'Een kelner slofte naar hem toe en De Cock bestelde een kop koffie.'* Het gesprek met de kelner brengt hem een stuk op weg. *'Omdat ik vanmorgen een verrukkelijk kop koffie heb gedronken in 'Het Wapen van Nederhorst' en een kelner mij vertelde, dat de heren directeuren... daar nog een afzakkertje hadden genomen en nadien ruzie kregen over de vraag wie verder de Mercedes zou besturen...'* Zo komt hij op het spoor van het ernstige verkeersongeval met noodlottige afloop bij 't Hemeltje' en vindt hij de oplossing van ondertussen drie andere moorden. En de dader? *'De kelner knikte. "Hij woont verderop... rechts van de weg, voorbij xxxxxxxx"'*.

Op een rit van Amsterdam naar Vreeland kwam De Cock nog eens in de buurt. *'Midden in Nederhorst den Berg overdacht hij om voor een verrukkelijk kop koffie dat daar werd geserveerd aan te wippen bij 'Het Wapen van Nederhorst' en nog eens een praatje te maken met de kelner ... maar na ampele overwegingen besloot hij toch om door te rijden.'*

Niet iedereen was bij tijd en wijle zo vol lof over de Vechtstreek, haar bewoners en het etablissement in het centrum van Den Berg. Na onvriendelijk weggestuurd te zijn door de poortwachter van het bedrijfsinstituut Nijenrode bij Breukelen en de ontmoeting met *'een collega-automobilist, die op een smalle berm langs de Vecht weigerde ook maar een meter van zijn gewonnen terrein prijs te geven en ons meters achteruit stuurde voordat we onze weg konden vervolgen'* kwamen de heren journalisten van het Haarlems Dagblad, die eigenlijk op weg naar Nigtevecht waren, voor een stukje voor hun dagblad, (dat later opgenomen werd in *'Alfabetisch Pierewaaien'* onder de 'N' van Nigtevecht) *'in Neder-*

horst den Berg, in een uitspanning met dezelfde naam, op een steenworp afstand van het gave vijftiende-eeuwse kasteel Nederhorst, waarin een verzameling antieke klokken tikt en platenmakers de zwarte groeven van hun nieuwe producties laten volgalmen.

'Het Wapen van Nederhorst' ca. 1990 (HKNdB).

In de uitspanning tenslotte kreeg de fotograaf, toen hij bij de man op de kruk naast hem aan de bar informeerde of hij wellicht even diens voor hem liggende aansteker mocht gebruiken, enkel de bitse snauw "Nee, waarom eigenlijk?" te horen. Ik laat het u maar even weten, mocht u aan die schone Vecht hetzelfde overkomen, windt u niet op. Verbaas u slechts.'

Gelukkig verliep het middagje Vecht van schrijver en fotograaf na deze teleurstellingen voor de rest, zoals een tocht langs de Vecht hoort te verlopen: een slapend dorp, vergezichten, schepen en jachten, buitenplaatsen 'de pronkstukken uit vergane tijden', kastelen en bruggen, helemaal passend bij de overpeinzing van De Cock:

'De Vecht... na de Amstel... het mooiste riviertje van Nederland.'

horst den Berg, in een uitspanning met dezelfde naam, op een steenworp afstand van het gave vijftiende-eeuwse kasteel Nederhorst, waarin een verzameling antieke klokken tikt en platenmakers de zwarte groeven van hun nieuwe producties laten volgalmen.

'Het Wapen van Nederhorst' ca. 1990 (HKNdB).

In de uitspanning tenslotte kreeg de fotograaf, toen hij bij de man op de kruk naast hem aan de bar informeerde of hij wellicht even diens voor hem liggende aansteker mocht gebruiken, enkel de bitse snauw "Nee, waarom eigenlijk?" te horen. Ik laat het u maar even weten, mocht u aan die schone Vecht hetzelfde overkomen, windt u niet op. Verbaas u slechts.'

Gelukkig verliep het middagje Vecht van schrijver en fotograaf na deze teleurstellingen voor de rest, zoals een tocht langs de Vecht hoort te verlopen: een slapend dorp, vergezichten, schepen en jachten, buitenplaatsen 'de pronkstukken uit vergane tijden', kastelen en bruggen, helemaal passend bij de overpeinzing van De Cock:

'De Vecht... na de Amstel... het mooiste riviertje van Nederland.'

DE VOLKSTELLING VAN 1829 (2)

Jan Baar

RELIGIE ROND 1830

Roomschen, Protestanten, Israëlieten en Luthersen

In 1825 woonden er 754 personen in Nederhorst den Berg. Van dit aantal behoorden er 447 (61,9%) tot de Nederlands Hervormde kerk, 281 (37,2%) stonden ingeschreven als rooms, 21 Bergers hoorden bij de Lutherse kerk en 5 inwoners waren Hoogduitse Joden. Er was vergeleken met tien jaar eerder praktisch niets veranderd: in 1815 waren er 759 Bergers geteld.¹ Deze gegevens zijn afkomstig van een opgave door de gemeente.

Bij de volkstelling van 1830 waren er vier invulmogelijkheden in de kolom '*Godsdienstige Gezindheid*', te weten:

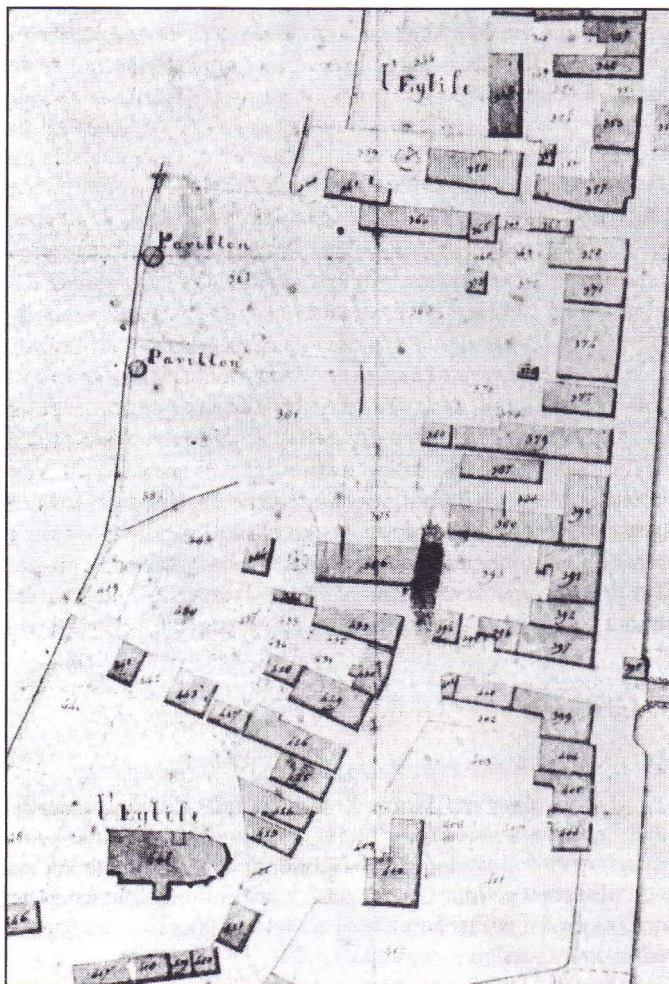
Roomschen, Protestanten, Israëlieten en 'Tot geen der vermelde gezindheden behorende'. De luthersen, die een kleine minderheid vormden, werden in Den Berg niet apart geteld. In Nederhorst den Berg hebben alle luthersen zich ingeschreven als protestant, want geen enkele inwoner vulde in, dat hij of zij tot een andere godsdienstige gezindte behoorde.

In Nederhorst den Berg werden in 1839 de luthersen wel onderscheiden van de gereformeerden (in de zin van hervormden). Dan wordt bijvoorbeeld Dirk Daniël Burger, die zich in 1830 als protestant liet inschrijven, genoteerd als zijnde luthers, terwijl zijn vrouw Cornelia van Kooten, in 1830 aangetekend in de kolom 'Protestanten', dan als gereformeerd te boek komt te staan. Maar in de totaaltelling wordt verder geen melding gemaakt van het aantal luthersen.

In 1839 telde Nederhorst den Berg 851 inwoners: 480 (57,5%) hoorden bij de Gereformeerde of een andere kerk van de Reformatie, 360 (42,3%) Bergers bij de Rooms Katholieke kerk en 1 inwoner liet zich inschrijven als Israëliet.

De Protestanten

De uitkomst van de volkstelling van 1829 laat zien, dat van de 769 Bergers er 451 (58,6%) zich als protestant hebben laten inschrijven. De protestanten vormden een diverse groep. Alle kerken van de Reformatie werden hiertoe gerekend.

Kadaster Nederhorst den Berg, Sectie A, Minuutplan (ged.). De dorpskern rond 1830. Rechtsboven staat de Rooms Katholieke kerk (l'Eglise) met daarvoor de pastorie aan de Reevaart. De kerk is alleen achterom te bereiken via een steeg tussen de huizen door. Linksonder (l'Eglise) is de Nederlands Hervormde kerk getekend met de dorpschool aan de zuidzijde van de heuvel.

In de Nederlands Hervormde kerk woedde rond 1830 een hevige richtingenstrijd tussen de voorstanders van een brede volkskerk, die met het Algemeen Reglement van 1816 volgens velen te ver was afgedwaald van de oorspronkelijke gedachten en teveel onder invloed stond van de

wereldlijke overheid, en de gelovigen, die een meer orthodoxe richting voorstonden. Zij wilden vasthouden aan de klassieke uitleg van de bijbel en terugkeren naar de organisatie en de leer van de oude Gereformeerde kerk geformuleerd in de Dordtse kerkorde van 1619 en de oude belijdenisgeschriften.

In 1834 had dit tot gevolg, dat de 'zware' groep uit de Hervormde kerk vertrok; de beweging van de Afscheiding was een feit. Na de Doleantie (1886) ontstond uit een samengaan van die twee afscheidingsbewegingen de Gereformeerde kerk. In Nederhorst den Berg had de Afscheiding voor de kerkelijke organisatie geen directe gevolgen. Pieter Mulder (23), de jonge 'leraar der Hervormde Gemeente' bleef vooralsnog de enige dominee. Ongetwijfeld zullen er samenkomsten geweest zijn van verontruste gelovigen en afgescheidenen. In omliggende plaatsen werden wel gemeenten van Afgescheidenen gevormd, zoals in Weesp, Loenersloot en Loosdrecht.

Eind 1831 zag heel- en vroedmeester Matthias Schulz zich genoodzaakt het gemeentebestuur van Nederhorst den Berg te wijzen op het gevaar, dat de orthodoxen, zoals Willem van Stam aan de 'Tooverhoek', hun kinderen niet lieten inenten tegen de koepokken. Hij vroeg de 'leraren' op te roepen tegen deze opvatting te prediken, vanwege het gevaar voor de volksgezondheid.²

De Bergse lutheranen vielen onder de Lutherse gemeente van Weesp. Soms was het nog niet eens duidelijk, of iemand tot dat kerkgenootschap gerekend mocht worden. Toen Geertje Betman (20), vanwege een zwangerschap in 1831, opgenomen werd in het Binnen Gasthuis te Amsterdam, moesten de kosten van f 0,50 per dag betaald worden. Burgemeester Sanderson vroeg aan de Lutherse gemeente van Weesp, waar de familie Betman lid van zou zijn, de kosten te betalen. Dit ging echter niet op, daar Geertje en haar familie volgens de administratie niet bij die kerkelijke gemeente bekend waren. De Lutherse gemeente van Weesp voelde zich niet verplicht de verplegingskosten te betalen. Bij de tweede volkstelling van 1839 komt Mijntje Betman als luthers te boek te staan. Haar kinderen worden, net als haar toenmalige echtgenoot Pieter Ledder Junior, als gereformeerd opgegeven.

Geertje was de dochter van wijlen Johan Hendrik Betman (in 1823 op vierentachtigjarige leeftijd overleden) en van Wilhelmina Francina Betman. In december 1824 beviel de op dat moment ongehuwde Wilhelmina

Francina (40) van een zoon Pieter. Pieter Ledder Junior (27) erkende bij de geboorteakte de vader te zijn van de nieuwe Pieter.

Mijntje, 'boerderijhoudende en wonende in de Meeruiterdijksche polder', hertrouwde in 1825 met de jonkman Pieter Ledder Junior, 'op Overmeer onder deze gemeente woonachtig'.² De bruid, verklaarde 'niet te hebben leeren schrijven, noch haar naam te kunnen teekenen'.

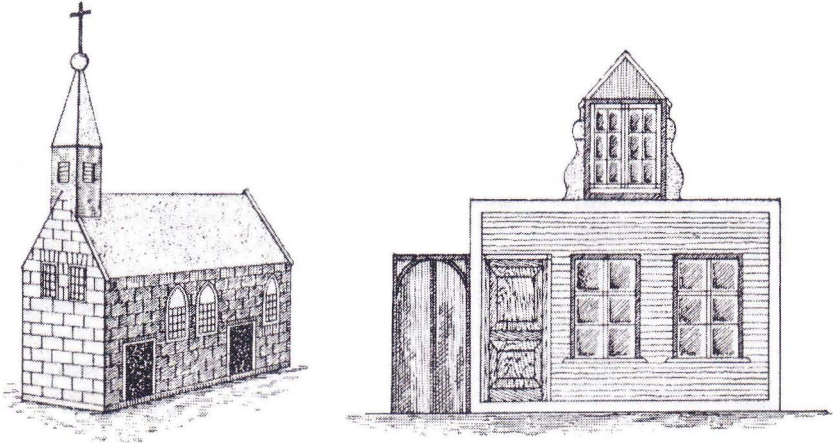
De leeftijdsopgave van Mijntje roept ook vraagtekens op. In 1830 werd genoteerd, dat ze 44 jaar oud was, terwijl ze tien jaar later 50 jaar oud zou zijn.

De gegevens van de Volkstelling kunnen blijkbaar niet altijd als uiterst betrouwbaar opgevat worden.

De Roomschen

Tot de Rooms Katholieke kerk hoorden 312 (40,5%) Bergers. Sinds de Grondwet van 1795 konden de katholieken gebruik maken van de vrijheid van godsdienst en de formele gelijkstelling van katholieken en protestanten. Zij konden hun godsdienst in het openbaar belijden en kwamen in aanmerking voor openbare ambten, maar het duurde wel een tijd voordat de nieuwe mogelijkheden benut konden worden. Ondanks de herkregen vrijheid behielden ze nog lang de schuilkerkmentaliteit. In 1827 sloot de regering een Concordaat met Rome, waardoor de invoering van de kerkelijke hiërarchie mogelijk werd. De invoering hiervan werd door de Belgische Opstand van 1830 vertraagd. Eerst in 1853 kon de kerkelijke organisatie van de katholieke kerk in Nederland geregeld worden en kwamen er vijf bisdommen met bisschoppen.

Vanaf 1811 beschikten de katholieken in Den Berg over een eigen kerkgebouw áchter de Voorstraat en een pastorie áán de Voorstraat. Voor die tijd moesten ze hun kerkelijke plichten vervullen in de statiekerk van Ankeveen. Het eenvoudige kerkje was na bijna twintig jaar langzamerhand al enigszins bouwvallig geworden en herstel van de pastorie was ook hoogst noodzakelijk. Pastoor van Rossum en het kerkbestuur dienden in 1829 een verzoek om financiële hulp in bij het Rijk om noodzakelijke herstellingen aan kerk en pastorie te kunnen uitvoeren. In 1835 kon de restauratie met rijkssubsidie aangepakt worden. Tot de parochie Heilige Maria Hemelvaart hoorden ook de katholieken die woonden in de gemeente Nigtevecht en die in de Hoekerpolder onder de gemeente Vreeland tegenover Overmeer.

*De enig overgeleverde afbeelding van de Rooms Katholieke kerk en de pastorie van 1811.
(Illustratie Van der Loos).*

De Israëlieten

De zes Israëlieten in Nederhorst den Berg vormden samen één huishouden. Manus Judels (36), koopman, geboren te Weesp en zijn in Amsterdam geboren echtgenote Betje Eytjes (43) vestigden zich in 1826 in Nederhorst den Berg. Ze woonden met hun drie kinderen, een zontje en twee dochtertjes, en de vijftienjarige dienstbode Saartje de Vries op één adres. In mei 1830 vertrokken ze weer naar Weesp. Zij vormden een religieuze eenheid, zoals de meeste huishoudens en gezinnen in die tijd. Over hun leven en werken in de dorpsgemeenschap en de omgang met de andere Bergers zijn geen gegevens bekend.

Religieuze eenheden

In de regel werd een huwelijk gesloten met iemand van dezelfde godsdienst. Ook het inwonende personeel of kostgangers hoorden normaal gesproken tot de kerk van het echtpaar. Het merendeel van de gezinnen en huishoudens bestond dus uit personen van dezelfde godsdienstige gezindte. Maar hierop waren natuurlijk enige uitzonderingen.

Bij de volkstelling wordt niet gerept van gezinnen (vader, moeder en kinderen), maar van huisgezinnen, in de betekenis van huishoudens (allen, die samen op een adres wonen en een eenheid vormen).

In 1830 waren er in Nederhorst den Berg 177 huisgezinnen en er stonden 175 woningen.

Dagloner Hermanus van Hilten (43) en zijn vrouw Gerritje Meijer (41) vormden samen met vijf zonen en vijf dochters een echt rooms gezin, evenals Gerritje van Noort (52), weduwe van Casper Schuurman met vijf kinderen, in leeftijd variërend van 23 tot 6 jaar wonend op 'Rustoord' aan de weg naar Vreeland en net als weduwnaar Cornelis Brey, boer van 'Dorpzicht' op het Eiland, met vier zoons en vier dochters.

Dagloner Hendrik Kruiswijk (47) en echtgenote Hendrika Brinkers (40) waren met drie zonen en vier dochters een echt protestants gezin, evenals weduwnaar Aalt van Huisstede, werkman met vijf kinderen. Ook de weduwe Marretje van Loenen (52) vormde met vijf kinderen Barmentloo zo'n gezin. Haar twee oudste zonen rietdekker Klaas (28) en werkman Krijn (26) droegen aan de gezinsinkomsten bij.

Jan Franssen (54), werkman, afkomstig uit Zwartewaal en zijn vrouw Hilleljetje Hage (62) vormden samen met hoepelbuiger Jan Franssen junior (19) en Willem Zwiers (71) een protestants huishouden, evenals schoolmeester en assessor Martinus van Rikxoort (45), zijn vrouw Geertruij Springstok (42), twee dochters, een dienstbode en een kostganger, fabrikant Gerrit Schottelink (26).

Hendrik Bernsen (42), smid en zijn vrouw Margaretha Ostheijmer (30) woonden met hun zes zoons en drie dochters aan de Voorstraat, twee smidsknechten en een dienstbode hoorden ook tot dit huishouden; allen waren katholiek. Hun burens, kastelein Gerardus Bak (32) en echtgenote Elisabeth Menken (35), vormden samen met hun drie kinderen, een dienstmeid, drie klompenmakers en een timmerman ook een roomse religieuze eenheid. Kleermaker Willem Bornhijm (30), geboren in Udem (Kleef), Duitsland, en zijn vrouw Maria (30) gaven op tot de roomse gezindte te behoren, evenals hun drie kinderen; de inwonende kleermakersknecht Jan Willem van Altena echter werd als protestant genoteerd. Pietje Otte (20), protestant, was dienstbode bij de roomse weduwnaar Jan Siller (65). Bij de protestantse bakkersweduwe Maria de Jongh (42) aan de Hinderdam was één van haar drie personeelsleden rooms. Het vijf leden tellende huishouden van Niesje Wittebol (58), 'met de schuit varende', telde vier protestanten en een katholiek. Het huishouden van visser Adolf van Dijk (28) en zijn vrouw Anna Bak (29) in Overmeer bestond uit de echtelieden, vijf kinderen, knecht Arie Coster (27) en

werkbode Klaasje van den Heuvel (17). Waarschijnlijk was Klaasje de enige protestant van de negen personen op dit adres.

Gemengde huwelijken

Van de 123 huwelijken waren er zeker vier, misschien vijf, waarvan de partners niet dezelfde godsdienst opgaven; dit is ongeveer 1:30.

De kinderen uit deze interreligieuze huwelijken werden over het algemeen opgevoed volgens de religie van één van de echtelieden. Niet altijd is te zien of de man of de vrouw rooms of protestant is, uit andere gegevens is dat meestal wel te bepalen. Huwelijken tussen hervormden en lutheranen, die ook als interreligieus te beschouwen zijn, komen in deze volkstelling niet naar voren.

Het huwelijk van metselaarsknecht Rijk de Haas (55) en Antje van Veeren (62) bijvoorbeeld, was een gemengd huwelijk, maar welke godsdienst ieder van hen aanhing is uit de gegevens van de eerste volkstelling niet op te maken. Het huwelijksregister van de hervormde kerk vermeldt echter bij de inschrijving in 1799: 'zijnde de bruidegom van den Roomsche Godsdienst'. Er woonden geen kinderen meer bij het echtpaar in huis. Maar in 1810 hadden ze hun dochter Willemina Cornelia laten dopen in de Hervormde Kerk. Andere kinderen uit dit huwelijk zullen waarschijnlijk ook wel hervormd gedoopt zijn. Het is niet aannemelijk, dat het echtpaar voor dezelfde oplossing koos als Hendrik Dubbelaar en zijn vrouw.

Kuiper Hendrik Dubbelaar (48), rooms en afkomstig uit Enniger (Munsterland, Duitsland) was in 1825 met zijn protestantse vrouw Rijndertje Spilt (37) van Weespercarspel naar de Hinderdam verhuisd. Ze hadden twee zonen en vijf dochters. Het gezin telde in 1830 vier roomse en vijf protestantse leden. Uit de volkstelling van 1839 blijkt, dat Hendrik en Rijntje de jongens aanvankelijk opgaven als rooms en de meisjes als protestant. Waarschijnlijk is later een van de jongere meisjes ook als rooms opgegeven. In de dagelijkse praktijk van het gezinsleven zal deze oplossing wel niet veel verschil in de opvoeding van de kinderen gegeven hebben.

Ook bij de echtelieden Abraham Scheepmaker (25), werkman en Margaretha Harmsen (26) is niet te zien wie protestant of wie rooms was. Als Gerritje in 1841 als weduwe onderstand behoeft, moet ze bij het Rooms Katholiek armbestuur zijn.³ Haar twee kinderen waren rooms gedoopt.

Hermanus Houtkamp (33), rooms, metselaar en herbergier aan de Bergse brug, geboren in Den Berg en Mijntje Vertogen (30), protestant, afkomstig uit Amsterdam, lieten hun drie kinderen in de katholieke kerk dopen.

Nummers der huizen	Nummers der huizen per int.	Nummers der huizen per int.	NUMMERS DER HUIZEN	VOORNAMEN.	Onderdom.	GEBORTEPLAATS.	Religie.	Woonplaats.	Woonplaats.
103	1	1	1	W. J. van der Vliet	1	W. J. van der Vliet	1	W. J. van der Vliet	1
104	1	1	1	W. J. van der Vliet	1	W. J. van der Vliet	1	W. J. van der Vliet	1
105	1	1	1	W. J. van der Vliet	1	W. J. van der Vliet	1	W. J. van der Vliet	1
106	1	1	1	W. J. van der Vliet	1	W. J. van der Vliet	1	W. J. van der Vliet	1
107	1	1	1	W. J. van der Vliet	1	W. J. van der Vliet	1	W. J. van der Vliet	1
108	1	1	1	W. J. van der Vliet	1	W. J. van der Vliet	1	W. J. van der Vliet	1
109	1	1	1	W. J. van der Vliet	1	W. J. van der Vliet	1	W. J. van der Vliet	1
110	1	1	1	W. J. van der Vliet	1	W. J. van der Vliet	1	W. J. van der Vliet	1
111	1	1	1	W. J. van der Vliet	1	W. J. van der Vliet	1	W. J. van der Vliet	1
112	1	1	1	W. J. van der Vliet	1	W. J. van der Vliet	1	W. J. van der Vliet	1
113	1	1	1	W. J. van der Vliet	1	W. J. van der Vliet	1	W. J. van der Vliet	1
114	1	1	1	W. J. van der Vliet	1	W. J. van der Vliet	1	W. J. van der Vliet	1
115	1	1	1	W. J. van der Vliet	1	W. J. van der Vliet	1	W. J. van der Vliet	1
116	1	1	1	W. J. van der Vliet	1	W. J. van der Vliet	1	W. J. van der Vliet	1
117	1	1	1	W. J. van der Vliet	1	W. J. van der Vliet	1	W. J. van der Vliet	1
118	1	1	1	W. J. van der Vliet	1	W. J. van der Vliet	1	W. J. van der Vliet	1
119	1	1	1	W. J. van der Vliet	1	W. J. van der Vliet	1	W. J. van der Vliet	1
120	1	1	1	W. J. van der Vliet	1	W. J. van der Vliet	1	W. J. van der Vliet	1

Het gezin van Hendrik Dubbelaar in de Volkstelling van 1829.

Of broodbakker Gerrit de Vries (29) en zijn vrouw Marretje Regtuit (27) gemengd getrouwd waren is niet op te maken uit de volkstellinggegevens. Op hun woonadres woonden vijf personen, waarvan er vier protestant waren en één katholiek; mogelijk was de dienstmeid Catharina Heisteege van de roomse religie.

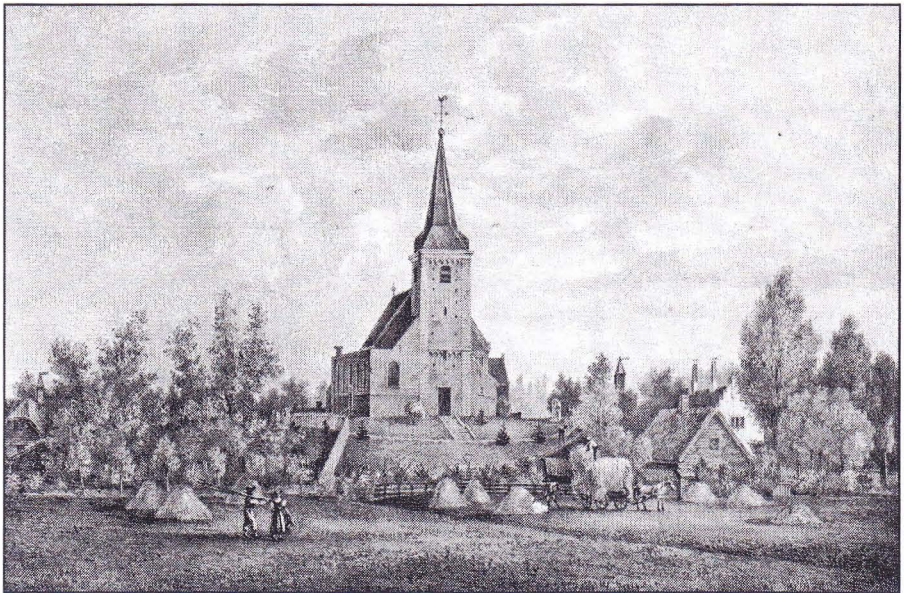
Onderlinge verhoudingen

In hoeverre de verhouding tussen de godsdienstige groeperingen problemen gaf in het dagelijks leven is moeilijk te bekijken. Waarschijnlijk leefden de leden van een kerkgenootschap dusdanig in hun eigen groep, dat contacten met andersdenkenden niet veel voorkwamen en indien dit wel gebeurde, waren de verschillen en verhoudingen zo duidelijk, dat contact en bemoei-

enis geen problemen op hoefden te leveren. In de loop van de 19de eeuw zal het groeiende verzuilingsproces de groeperingen geleidelijk nog minder met elkaar in aanraking gebracht hebben en zullen interreligieuze verhoudingen, samenwerking en begunstiging misschien wat minder voorkomen zijn.

Rond 1830 zijn er enige vermeldingen te vinden, die wijzen op een ruime opvatting wat betreft de verhoudingen tussen de religies.

Zo laat Adelaïde Boekman, overleden 4 september 1828, enig nagelaten kind van Hendrik Boekman, wonende bij Elisabeth de Jongh en Jan van Emmerik aan de Reevaart, in 1828 in haar zeer uitgebreide boedelinventaris bij de kosten voor haar begrafenis aantekenen, dat 'aan de Roomsche Catholieke Armeester en aan de Gereformeerde Armen bij het uitgaan van de kerk te zamen een gulden' gegeven moest worden.⁴

P.J. Lutgers – 'Nederhorst den Berg aan de Rivier de Vecht' in 1830.

Christiaan Sigismund van Eijkeren (60), jonkman en tuinwerker, wonend in Overmeer en in 1830 ingeschreven als protestant, heeft volgens de inventaris van zijn bezittingen van 1832 een plaats in de kerk van de hervormde gemeente van Nederhorst den Berg voor f 1,-- per jaar en een

plaats van f 3,-- in de Evangelisch-Lutherse kerk te Weesp. Christiaan heeft ook connecties met het lutherse Van Brants Rus Hofje aan de Nieuwe Keizersgracht te Amsterdam.⁵

Johan Heinrick, doorgaans genaamd Jan Hendrik, Kohlbrugge, afkomstig uit Menslage/Duitsland, weduwnaar, pakkendrager, wonende te Overmeer, 'hoogbejaard en ziek' (74) en 'liggende in eene bedsteede in een vertrek uitzierende met twee ramen op de Oude Vecht' bepaalt in zijn testament van 28 december 1836, dat de Evangelisch-Lutherse gemeente te Weesp f 100,- uit zijn nalatenschap krijgt, de Gereformeerde kerk en de Rooms Katholieke kerk van Nederhorst den Berg worden ieder met f 50,-- bedeed. In 1830 staat Jan Hendrik ingeschreven als protestant. Hij overlijdt op 3 januari 1837.⁶

Per 31 december 1849 woonden er in Nederhorst den Berg 380 rooms-katholieken, 444 gereformeerden (hervormden), 7 evangelisch-luthersen, 3 hersteld luthersen, 1 doopsgezinde en 1 remonstrant.

(wordt vervolgd)

Gegevens:

GA NdB SAGV Hilversum – Volkstelling van 1829/Volkstelling van 1839/
Bevolkingsregister/Correspondentie 1826/1831/1841.

Notaris Dirk van der Horst, Weesp – 1828/1831/1836.

Prof. Dr. F.L. van Loon – De Nederlandse samenleving sinds 1815.

Wording en samenhang (Maastricht 1985).

Jaap Berghoef – Burgemeester Sanderson en de Afscheiding in Loenersloot.

In: *Vechtkroniek*. Uitgave van de HK Gemeente Loenen, nr 16, mei 2002.

Ronald Rommers – De Baarnse bevolking in 1829. Ingeborenen en nieuwkomers (2000).

Jan Baar – Nu, gij bouwt niet uit weelde (1990).

Noten:

1. GANdB-Corr. 1826.
2. GANdB-Corr. 11/1831.
3. GANdB-Corr. 14/1841.
4. Not. Dirk van der Horst, Weesp, 1828.
5. Not. Dirk van der Horst, Weesp, 1831.
6. Not. Dirk van der Horst, Weesp, 1836.

EEN SCHILDERACHTIG PLEKJE

Marieke Verheul

Hoe het wonen op historische grond leidde naar een bijzondere ontdekking:

“Als jullie trouwen willen en woonruimte zoeken, dan weet ik wel wat. Is die leegstaande molen in de Prutpolder niet iets voor jullie?”

En zo liepen we veertig jaar geleden, in 1963, voor de eerste keer over de kade bij het gemaal van de Horstermeer. We hadden de auto daar geparkeerd en wandelden de nauwelijks verharde dijk op tussen de ingepolderde Horstermeer links en de Meeruiterdijksepolder of Prutpolder rechts.

We passeerden het huis van Toon en Tilly Bornhijm en baanden ons een weg naar het restant van een oude molen, waar tot voor kort, volgens zeggen, de oude Gerrit van Huisstede gewoond had.

Tussen de brandnetels, uitgebloeide rozenstruiken, oude planken en bergen afval vonden we wat overgebleven was van de historische Prutmolen.

“Onbewoonbaar verklaarde woning” stond er op het bordje dat scheef gezakt hing naast een raam zonder glas. Een roestig bordje met het huisnummer 24 was nog net zichtbaar naast de voordeur.

Een schuwe kat verdween onder de grondplanken van de molen, meeuwen cirkelden boven ons hoofd, de wind ritselde in de oude fruitbomen en in het half vergane riet van de molenromp.

Twee jaar daarna kochten mijn man en ik deze molenromp en het molenerf met alles erop en eraan, we trouwden en begonnen met de restauratie van het onderstuk van de voormalige wipmolen van de Prutpolder. Er werd gesloopt en getimmerd, er werd gemetseld en gezaagd en de rietdekker kwam.

Ik kocht een plakboek en schreef daar regelmatig de vorderingen van de restauratie in met een overzicht van de rekeningen en gemaakte onkosten (in guldens).

Met ons kleine fototoestelletje maakten we allereerst kleine vierkante zwart/wit fotootjes van de molenromp nadat al het oude riet verwijderd was. Alleen de zware, eeuwenoude, gedeeltelijk behakte balken stonden er toen nog. Een geraamte na een hevige storm. Waar begonnen we aan? Maar we waren jong en wilden wel wat.

Karel Scherpenhuijzen van de gemeente Nederhorst den Berg kwam langs om poolshoogte te nemen. Karel informeerde naar onze plannen, stak nog een sigaretje op, liep keurend rond en constateerde dat wij met “achterstallig onderhoud” bezig waren en wij begrepen dat wij onze gang konden gaan.

En zo kon ik al gauw een kleurenfoto van de Prutmolen inplakken. Met het nieuwe riet, de groenwit geschilderde raampjes, met de onder- en bovendeur en met de gemetselde schoorsteen een pracht plaatje. We kregen een woonvergunning en verhuisden naar de Prutmolen.

Vanaf dat moment begon ik met het verzamelen van allerlei gegevens voor een eigen archief. Wie hadden hier voor ons gewoond en hoe? Hoe oud was de Prutmolen eigenlijk?

Wat betekende “Prut”. Waar waren de wieken van de molen gebleven?

Waren er foto's van de oude bewoners, waren er oude kaarten? Misschien archiefstukken?

Voor ons had hier dus de oude Gerrit van Huisstede gewoond, de laatste jaren voor zijn dood als een soort kluizenaar na het overlijden van zijn vrouw Naatje van Huisstede-Koning. Zonder stromend water, zonder elektra, zonder sanitair.

Wonen en leven als “oude Gerrit en zijn Naatje” leek ons wel wat. Een beetje terug naar de natuur en leven van het land. Maar de ontdekking dat we ook betrokken wilden blijven bij de grote wereld leidde van het ene compromis naar het andere.

Het eerste jaar al werd er waterleiding en elektra aangelegd, gingen we stoken op olie en kwamen de eerste nieuwsgierige wandelaars. Vooral kinderen en kleinkinderen van Van Huisstede met hun verhalen en herinneringen en soms met foto's. We hoorden dat de oude Gerrit van Huisstede in 1957 op 95 jarige leeftijd was overleden. We kregen een krantenknipsel over de 60 jarige bruiloft, in 1946, van het echtpaar met een prachtige foto, een staatsieportret van het diamanten bruidspaar met hun nazaten, gemaakt naast het voormalig Parochiehuis in Nederhorst den Berg.

Wij wisten ondertussen dat de Prutmolen een wipwatermolen was, de molen van de Prutpolder. In het archief van het waterschap Hoogheemraadschap Amstel, Gooi en Vecht (waar de Prutpolder onder valt) vond ik allerlei gegevens over de molen en de diverse molenaars.

Na de drooglegging van de Horstermeer in 1890 hoefde de Prutmolen niet meer te malen, verdwenen de wieken, het bovenhuis, het maalwerk en het scheprad van de molen en werd er woonruimte in de molen gemaakt voor het groeiende gezin van Gerrit en Naatje. Gerrit was de laatste molenaar van de Prutmolen geweest en werd los werkmans van de polder. In de molen werden dertien kinderen geboren, zes jongens en zeven meisjes, één meisje overleed op jonge leeftijd. De verhalen van de kinderen over het wonen in de molen getuigden van een sober, niet ongezellig leven. Er zijn verhalen over polonaises om de molen met begeleiding van de accordeon, er waren feesten in de slachttijd, Naatje hield van dansen en Gerrit telde de pondspieren aan de boom voor hij zondags ter kerke liep.

In Van Dale's groot woordenboek der Nederlandsche taal van 1914 vonden we de betekenis van Prut(h).polder: n.l. kleine polder, een kleine molen is dan een Prutmolen.

Ook kon ik in het Rijksarchief in Haarlem een kaartje vinden uit 1667 waar het "Prutmolentje" al op aangegeven is, overigens op de plek waar aan het eind van de zestiende eeuw al een molentje stond.

De naam Prutmolen was dus historisch en de naam "prutkuikens" en oude Gerrit "de Prutter" konden we nu ook begrijpen.

Molenerf

Het eerste plakboek raakte vol en we maakten steeds meer foto's, eerst weer zwart/wit fotootjes van het molenerf met de oude boomgaard, met de stokoude trosroosjes langs de poort en met de eendags rozen bij de sloot waar de oude Gerrit zich waste en waar Naatje het water schepte voor haar huishouden.

Daarna kwamen de kleurenfoto's van de planten en bomen, door ons zonder enige kennis en zonder enig plan daar neergezet waar toevallig een plekje vrij was. De grond was vruchtbaar, alles groeide harder dan wij met schoffel, schop en hark bij konden houden. Rijk en groen werd naast elkaar gezet.

In korte tijd stond ons erf ook vol met allerlei hokken, kistjes en mandjes voor konijnen, kippen, duiven en zelfs geiten. Er kwam een hond logeren die niet meer weg wilde, er kwamen poezen en langharige cavia's. Alle dieren kwamen op de foto. We kochten een fototoestelletje met 'blitslicht' en konden nu ook het interieur vastleggen. De oude stoelen rondom de open haard, een antieke kist en een antieke kinderstoel, de ronde tafel met de knopstoelen. Veel spulletjes uit grootmoeders tijd.

We lieten een oude kaart van Nicolaes Visscher met de molens rondom de Horstermeer inlijsten. Een vriendin maakte van de eerste kleurenfoto van de molen een schilderijtje voor boven de schoorsteen.

Dit werd het begin van een bescheiden verzameling tekeningen, pastels en olieverfschilderijen van molen en erf, allemaal voor ons van bijzondere waarde. Zo kregen we een sfeervolle aquarel van Aad Breur, die in de jaren tachtig op de Sniplaan een zomerhuisje met schildersatelier bewoonde. Zij schilderde o.a. ons erf met de hanen, kippen en de poezen. En Herman van Huisstede maakte naar aanleiding van een bestaande foto uit waarschijnlijk 1942 een originele schildering van de Prutmolen met oude Gerrit en Naatje met hun geit voor de deur.

De vogels van de Horstermeer

En toen raakten we bevriend met Paul Lodewijkx, die vaak bij ons koffie kwam drinken en met verrekijker gewapend door ons raam vogels en jagers bespiedde. Paul bracht ons een overdruk van een artikel uit "Eigen Haard" van 1881 over de vogels van de Horstermeer, geschreven door A. van Bemmelen en geïllustreerd door W.A. Roelofs. Van Bemmelen schrijft in dat artikel o.a. dat hij "staande op de wieken van de Prutmolen uitziet op een

vogelparadijs, een kolonie van lepelaars en schollevaarders”. De illustratie is “naar de natuur geschetst, en op hout getekend”. In 1881 had de molen dus nog wicken.

Maar wie was W.A. Roelofs? In de bibliotheek vond ik in het lexicon van Scheen dat Roelofs een beroemde schilder was van de Haagse School.

De Haagse School

Van de Haagse School had ik nog nooit gehoord. Maar dat duurde niet lang.

Den Haag bleek de stad te zijn waar kunstenaars zoals Roelofs, maar ook Weissenbruch, Maris en Mauve en Gabriël (soms tijdelijk) woonden.

Genoemde kunstenaars zijn bekend geworden door hun schilderijen naar de natuur, zij maakten school met onderwerpen als polderlandschappen met watermolens, waterplassen met vogels en waterlelies, vissers in hun bootjes.

Hun inspiratie vonden ze zeker ook in Kortenhoef en de polders en plassen rondom. Kortenhoef was destijds dan ook een echt kunstenaarsdorp met als gewild logeeradres hotel Beijer, het latere Rechthuis en nu restaurant Jan en Alleman.

Het is bekend dat ook Roelofs en Gabriël hier graag en regelmatig vertoefden. Voor Nederhorst den Berg is vooral de schilder Paul Joseph Constantin Gabriël van belang. Wie kent hier niet de molen van Gabriël aan de Gabriëlweg?

Deze molen was er één van een rijtje van drie Kortenhoefse watermolens die voor de waterhuishouding van de Kortenhoefse polder zorgden. Alle drie beslist gewilde objecten voor de schilders van de typisch Hollandse landschappen en wolkenluchten. Zo hangt er in het Rijksmuseum in Amsterdam een olieverfschilderij van Paul Gabriël met de naam “In de maand juli”.

Je ziet hierop een molen weerspiegeld in het water, de onderplanken van de molenromp zijn wit geverfd. De molenromp heeft een fraaie “taillelijn”, die bekroond wordt door een wat bolle bovenkop. Dit moet volgens de heer Jan den Beste, die bijna alles weet van de molens hier in de buurt, de zogenaamde derde molen geweest zijn, de molen die in 1890 door bliksem getroffen werd en afbrandde. De tweede molen is in 1942 ook afgebrand en de eerste molen is de molen naast het fort Kijkuit, nu bekend als de molen van Gabriël.

Nu wij dit allemaal wisten gingen we ons steeds vaker afvragen of de vrienden Roelofs en Gabriël die samen logeerden in het Kortenhoefse Rechthuis ook niet de Prutmolen geschilderd zouden kunnen hebben.

Weer zoeken in allerlei kunstboeken en natuurlijk ook naar de tentoonstellingen van schilders van de Haagse School. Naar het Gemeente Museum in Den Haag, naar de Kunsthal in Rotterdam, overal prachtige schilderijen, dat zeker, maar geen Prutmolen. Wel molens, maar geen wipwatermolen.

In de zomer van 1997 organiseerde de stichting Kunst aan de Dijk wederom een exclusieve tentoonstelling in het Hervormde kerkje van Kortenhoef onder de titel “Grote Meesters terug in Kortenhoef: van Gabriël tot Breitner en ook dit keer gingen we vol spanning kijken of er misschien een schilderij van een wipwatermolen zou hangen.

En ja, we geloofden onze ogen eerst niet, maar daar hing een wipmolen, geschilderd in 1880 door Paul Joseph Constantin Gabriël.

In die tijd logeerde Gabriël in Kortenhoef en schilderde Roelofs de vogels van de Horstermeer, staande op de wieken van de Prutmolen.

Het zou dus best onze molen kunnen zijn. Het schilderij is in particulier bezit en ik ben er (nog) niet in geslaagd de naam van de eigenaar te weten

te komen. Maar het lijkt wel of er aan onze zoektocht een eind gekomen is. Nog eens goed kijken.

Het schilderij geeft een beeld van drassig land waar koeien water drinken, je ziet een boerderij op de achtergrond, het bovenhuis van de molen is bruinrood geverfd, de plaats van de schoorsteen klopt.

De boerderij zou de boerderij op de hoek van de Gabriëlweg en de Bergweg richting Vreeland kunnen zijn, niet helemaal precies misschien, maar toch....

Wipwatermolens vond je eigenlijk alleen in Noord- en Zuid-Holland en de bruinrode kleur van het bovenhuis zag je nooit in Zuid-Holland.

Ik besloot Carole Denninger te schrijven en haar te vragen of zij nog gegevens had over het destijds tentoongestelde "Polderlandschap met molen". Carole kent, denk ik alle schilderijen in de buurt van Kortenhoef, zeker nadat ze het prachtige boek over het onvergankelijke Kortenhoef, een kunstenaarsdorp in beeld, samenstelde.

Haar antwoord betekende dus veel voor ons. Zij vertelde ons dat schilders naar de natuur toch ook altijd een zekere vrijheid namen om de compositie te vervolmaken en dat ook zij het zeer aannemelijk achtte dat Gabriël onze molen in 1880 vereeuwigde. Ze zou ook niet weten welke molen het anders zou kunnen zijn en daar houden ook wij het voorlopig maar bij.

Van de afbeelding uit de catalogus maakten we een vergroting die een ereplaats kreeg in de molen.

En zo hangt er veertig jaar nadat we dit schilderachtige plekje ontdekten nu een "Gabriël" bij ons en niemand kan mij voorlopig wijsmaken dat dit niet een afbeelding van onze molen is.

De geplaatste foto's komen uit het archief van Gé en Marieke Verheul.

(De afbeelding van het schilderij van P.J.C. Gabriël is te vinden in de jubileumuitgave, Werinon nr. 31, oktober 1998, pag. 43.)

WAVERVEEN... WATERLOO... WATERWEGEN...

Gerard Baar

Binnen onze kleine streek ligt een geschiedenis die niet te vergelijken is met streken overal ter wereld. Het probleem is een verbinding te zoeken tussen het heden en het verleden. Ik probeer "Dorfsreporter mit Weltausblick" te zijn en als een deel van mijn lezers aanvoelen wat ik met het voorafgaande bedoel, is dat Duits tussen haakjes iets wat er bij hoort omdat Europa in het groot elkaar nodig heeft. Ik zie nog het prikkeldraad midden in de Elbe om het ene Duitsland van het andere te scheiden. Water had en heeft vele functies, bewatering van de gewassen -zonder water geen voedsel-, drinkwater, de waterscheiding tussen landen en provincies en waterwegen.

Voor Holland had water een nog belangrijker betekenis, het was onze vijand maar het bracht ons ook welvaart, het vormde de belangrijkste verbinding tussen de steden en dorpen en datzelfde water werd ook gebruikt om het gebied te beschermen. In 1672 was de Waterlinie zo goed als gereed. Een eeuwenlang proces van verdedigen door middel van water lag klaar om het rijke Holland te beschermen tegen vijanden. Ze kwamen dat jaar van alle kanten om verhaal te halen over niet nagekomen afspraken van de Regentenregering. De Fransen vielen in het zuiden binnen en de Bisschop van Münster kwam uit het oosten.

Alle schuiven werden opengezet en grote delen van het liniegebied liepen onder. De Fransen vonden hun eerste Waterloo in de slag bij Waverveen, dat ligt achter Vinkeveen, richting Botshol. Een dekschuit met geschut, bemand met zeventien man, hield gelegen in een brede tocht (vaart) een aantal boten van de Fransen tegen en redde zo het rijke Amsterdam van de ondergang. Het was de enige keer dat de Linie gefunctioneerd heeft. Het ging wel ten koste van het brandschatten van de Vechtstreek en het gebied langs de Angstel. Overmeer, Nigtevecht en Baambrugge gingen in vlammen op. Buitenplaatsen werden geplunderd en in brand gestoken. Het duurde jaren voor we er weer bovenop waren.

In 1795 kwamen de Fransen weer, het was winter en ze konden makkelijk over de grote rivieren doormarcheren. Een deel van de bevolking, de Patriotten, stond te juichen bij hun komst en zag ze als bevrijders. De vreugde was van korte duur, ze ontpopten zich als bezetters en moesten gekleed en gevoed worden. Nadat we helemaal bij Frankrijk ingelijfd

waren in 1810, werd een eerste vorm van dienstplicht ingevoerd door middel van loting, maar dan wel voor het Franse leger. Een van mijn voorvaderen geboren in Vreeland, was in 1795 achttien jaar en had het kunnen treffen. Mocht hij soldaat geweest zijn, dan is het goed afgelopen, want anders had ik hier nu niet geschreven. Het leger van Napoleon trok door heel Europa en moest, behalve het leveren van veldslagen tot ver in Rusland, kou, ziekte en honger doorstaan.

In 1815 vond de slag bij Waterloo plaats. Een beslissende slag, het einde van Napoleons' Frans Europa. Zijn veldtochten werkten lang na, heel wat lotelingen, ook uit onze streek zijn gesneuveld of door ziekte en uitputting bezweken. In 1831 werd de Dankdag der Overwinning van Waterloo ingesteld, met een collecte ter ondersteuning van de nabestaanden.

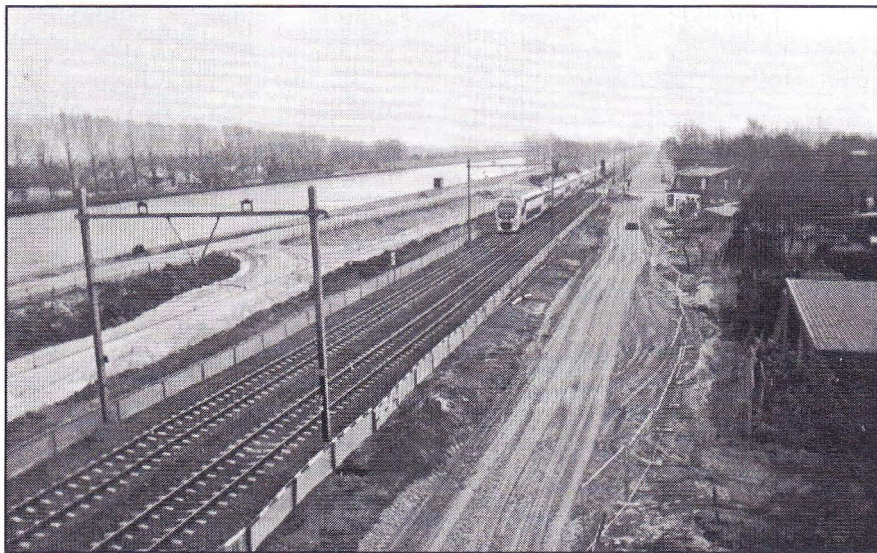
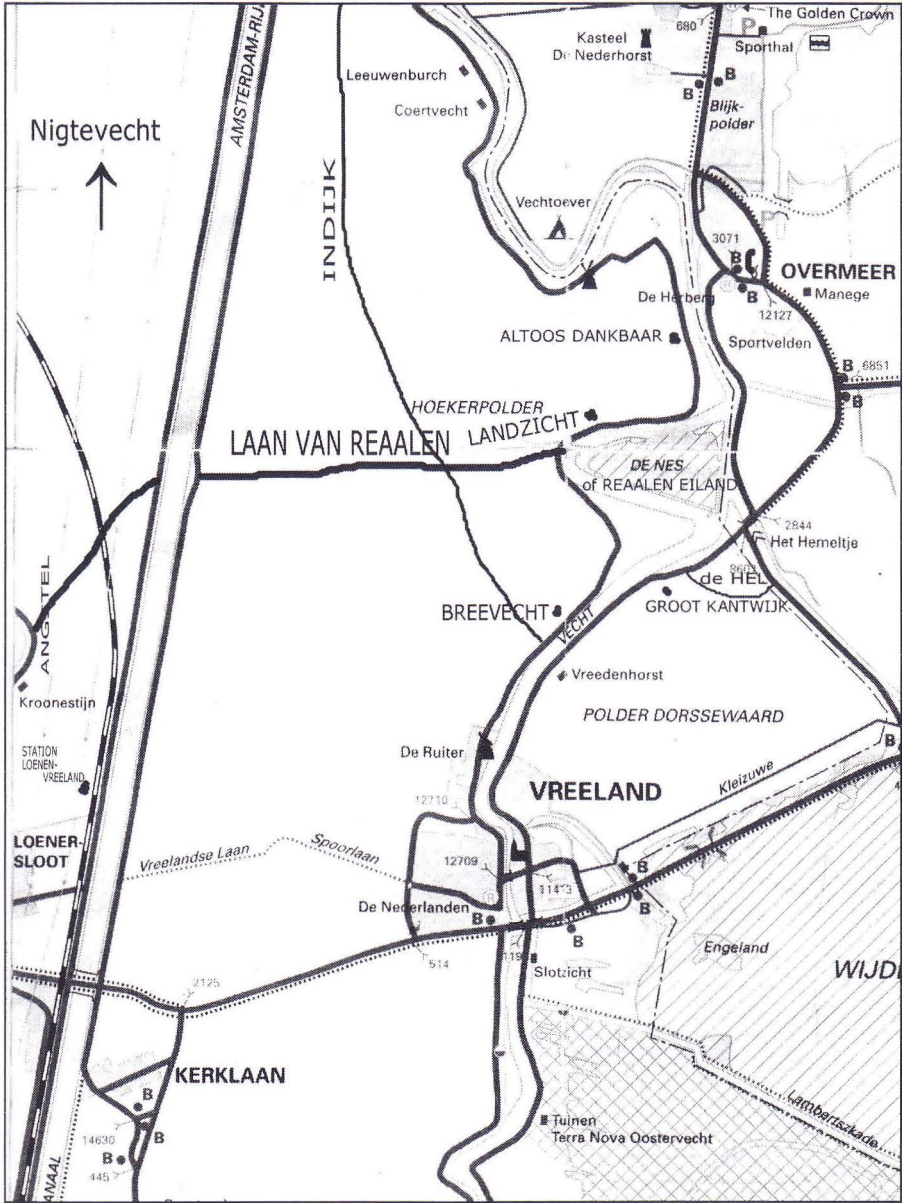

Foto Gerard Baar

In 1843 kregen de waterwegen in onze omgeving concurrentie, de trein deed zijn intrede in de regio. Een weergaloze vinding die overal overheen ging. Bij de aanleg was het water een moeilijkheidsgraad, de waterpeilen moesten aangepast worden omdat de oude verbindingen intact bleven. Het station in de regio werd Loenen-Vreeland, in 1846 gefinancierd door Joannes Willem van Reenen van Hofstede Vegtlust te Loenen. Het station vormde onderdeel van zijn privé-bezit, hij hoefde er echter niets aan te

doen, onderhoud e.d. was voor de Nederlandse Spoorwegen. Ander privé initiatief toonde bakker Snel uit Overmeer. Hij ventte brood in een deel van

1)

Nigtevecht, waarschijnlijk buiten het dorp tot richting Vreeland. Hij betaalde voor dat recht f 6,50 per jaar aan de Gemeente Nigtevecht. Als de broodlevering in 1854 afneemt, verzoekt hij het bedrag aan te passen. Het kan zijn dat de jonge gezonde eters wegtrokken, immers de *LAAN VAN REALEN* die van de Nes of het Realeneiland naar de bocht in de Angstel bij Loenersloot liep, kwam niet ver van het station uit. Een nieuwe wereld lag voor hen open.

De functies van oud en nieuw bleven naast elkaar bestaan. Terwijl in 1862 in Nederhorst den Berg op de Reevaart het stoomschip 'Josephus' een proefvaart maakte met een snelheid van 6 mijl per uur -de toegestane snelheid-, vond in Nigtevecht een collecte plaats voor het herstel van een andere boot. De wrakke schuit van Barend Lankoer uit Loosdrecht moest vervangen worden, zijn vaartuig was onmisbaar, hij vervoerde zand en mestspecie voor het wegenonderhoud. De betrokken gemeente had geen geld voor reparatie van zijn schip. Het zal met die boot wel goed gekomen zijn, want een jaar eerder schonken de circa vierhonderd inwoners van Nigtevecht twee honderd gulden aan de Collecte voor de ondergelopen Bommelerwaard. Dat was ongeveer een kwart van de gemeentebegroting van deze plaats, kunt u nagaan hoe weinig er bijgedragen werd aan de publieke gelden.

Traag als een stoomboot verliep de totstandkoming van de geheel nieuwe waterweg van Amsterdam naar de Rijn. Al in 1848 had Thorbecke aangedrongen op de aanleg van deze verbinding. De Vechtdorpen wilden echter niets weten van deze plannen en bleven vechten tegen de bierkaai. Het kanaal kwam er toch in 1892 en was net op tijd voltooid om het Vechtlandschap voor de ondergang te behoeden. De oude waterwegen werden te smal voor de steeds grotere stoomboten, waardoor veel nering verdween. Als het kanaal niet gegraven was had de stoomvaart een enorme kaalslag gegeven. Wat is wijsheid?

De snelheid van het goederenvervoer over water naar de Duitse grens is nu 20 km per uur, dat is drie keer de snelheid van 1862. Met de trein is dat per kubieke meter laadeenheid 18 km per uur. Het voorbijsnellen van de trein aan de boten op het kanaal is economisch gezien gezichtsbedrog.

- 1) *Pagina 35: Gedeelte van de Wandel- en Fietskaart Gooi en Vechtstreek. Uitgave Natuurmonumenten/ANWB 1992. Gerard Baar tekende er de in de tekst genoemde locaties in.*

CD-ROM

Door de Historische Kring Nederhorst den Berg is in samenwerking met de Historische Kring Ankeveen 's-Graveland Kortenhoef "In de Gloriosa" en het Streekarchief voor Gooi en Vechtstreek een DTB cd-rom gemaakt met daarop de klappers van de doop, trouw- en begrafenis boeken (DTB's) het oud rechtelijk archief (ORA) en akten van indemniteit.

De cd-rom is op bestelling verkrijgbaar voor € 7,— excl. verzendkosten.

<p>Ankeveen Akten van Indemniteit periode 1703-1804 Herv. Dopen 1643 – 1811 Herv. Begraven 1758 – 1788 Herv. Begraven 1700 – 1812 Herv. Begraven 1701 – 1828</p> <p><i>Blaricum</i> Akten Indemniteit periode 1743 – 1811 Rooms Katholiek Overlijden (imp – begraven + recht van successie periode 1695 – 1805</p> <p>*s – Graveland Akten Indemniteit periode 1730 – 1811 Herv. Dopen 1658 – 1812 Herv. Begraven Kerk 1698 – 1829 Herv. Begraven Kerkhof 1731 – 1829 Impost begraven + successie + hervormd begraven periode 1731 – 1811</p> <p>Hilversum Akten Indemniteit periode 1766 – 1817 Doopinschrijvingen Katholieke Hilversummers in Laren periode 1704 – 1746 en Naarden periode 1672 – 1786 Schepenrol Akten periode 1796 – 1802</p> <p><i>Kortenhoef</i> Akten Indemniteit periode 1694 – 1812 Herv. Dopen 1731 – 1811 Kath. Dopen 1809 – 1813 Herv. Begraven 1769 – 1811</p> <p>ORA (oud rechtelijk archief) Transporten hypotheke periode 1556 – 1772</p>	<p><i>Laren</i> Akten Indemniteit periode 1724 – 1811 Herv. Bergaven 1779 – 1808 RK. dopen 1704 – 1746 RK. Overlijden 1725 – 1811</p> <p>ORA Schepenrol 1674 - 1811 Schepenrol Blaricum 1796 – 1808 Transporten en hypotheke 1723 – 1731 Diverse Schepenakten periode 1703 – 1811</p> <p><i>Loosdrecht</i> Akten van Indemniteit periode 1761 – 1783</p> <p><i>Nederhorst den Berg</i> Akten van Indemniteit periode 1729 – 1811 Herv. Dopen 1639 – 1811 Herv. Begraven 1685 – 1828</p> <p>ORA Notaris Joh. Graskaas 1664 – 1710 Transporten en hypotheke periode 1757 – 1802 Schepenakten periode 1624 - 1773</p>
--	--

Systeemvereisten zijn:

PC 486DX of hoger, 8MB Ram (16 MB aanbevolen) Windows 95 of hoger, SVGA-kaart, cd-romspeler, muis.

Verder dient u in het bezit te zijn van een van de hier volgende tekstverwerkers.

Microsoft 97 (of hoger) of Corel Word Perfect 6 (of hoger) van de volgende spreadsheet programma's
Microsoft Excel 97 (of hoger) of Quatro Pro 6 (of hoger).

Overzicht van archieven en klappers betreffende Nederhorst den Berg:

Streekarchief voor Gooi & Vechtstreek,

Oude Enghweg 23, Hilversum, Postbus 9900, 1201GM tel. 035-6292646.

Openingstijden: maandag 9.00 – 13.00 uur, dinsdag t/m vrijdag 9.00 – 17.00 uur.

